

בעהשי"ת

פרקים נבחרים מתוך הספר
מפעלות קדומים
לחקר היוחסין בישראל

אוצר "מגילות יוחסין", ערוכים ומסודרים
בתכלית הדיוק, עם מקורות, ציונים והערות,
תולדות, מאמרי חקר ובירורי יוחסין, ועוד

בירור במשפחת אזולאי, מתוך מאמר
שפורסם ב"ויתילדו" - מספר 17

ערכתי בס"ד
נפתלי אהרן וקשטיין
המאגר העולמי לבתבי היוחסין
תשע"א, אשדוד

פרק ראשון

רבי יהודה זרחיה אזולאי - נכד החיד"א

איש חסיד וקדוש היה בארץ הקודש, ושמו: **#רבי יהודה זרחיה אזולאי#**. התפרסם בדורו כגאון ומקובל, ושימש כרב בקהיר עוד מימי צעירותו ממש. לאחר שעלה מעירו מארכאש [אצורה] שבמרוקו והתיישב בירושלים עיה"ק, שימש כשד"ר לבני ארץ הקודש. בנו הבכור, הוא הגאון החסיד המפורסם **#רבי חיים יוסף דוד אזולאי#**, המכונה בשם: **"#הבכור אזולאי#" .** בנותיו נישאו לתלמידי חכמים וחסידים מחשובי וגדולי ירושלים עיה"ק, ומצאצאיהם משפחות רבות בירושלים עד ימינו אנו.

מהמפורסמים שבצאצאיו, הוא הגאון החסיד **#רבי נחמן יוסף ב"ר נחמן יוסף וילהלם#** זצ"ל, חותנו של הרה"ק **#רבי יוחנן מרחמיסטריווקא#** זצ"ל, אבי כ"ק מרן אדמו"ר **#רבי ישראל מרדכי מרחמיסטריווקא#** זצ"ל. [על מעלתו וגדולתו של רבי נחמן יוסף אין כאן המקום להרחיב. ברם, פרט אחד מעניין נציין בזאת, והוא דבר שאינו מפורסם כלל. על אחד מכרכי הש"ס שהיה ברשותו ונמצא עמנו כיום, נכתב בשולי אחד הדפים כדברים האלה בכתב ידו: **"#הנה ראיתי בליל אתמול יום ג' כ"ו סיון ה'תרס"א את מורי ורבי...#** (לא ברור שם הרב בכתב היד, רבותיו היו **#ה"חסיד לאברהם" מראדומסק** וה"שם משמאל" מסוכטשוב#, וכן גדל אצל **#הגאון רבי אליהו חיים מייזל מלודז#**), **#הנה פניו מאירים מאוד כלבנה באמצע החודש, ואמר אלי, כי שמע קול בשמים שבעוד כיובל שנים או פחות מזה, יהיה התעוררות לתשועת ישראל... וממנה תצמח... ויבוא מלך המשיח, אכי"ר#" .**

מסורת ותיקה רווחת אצל צאצאי "הבכור", שהם נמנים על צאצאי הגאון הקדוש המפורסם **#רבי חיים יוסף דוד אזולאי מחברון - החיד"א#** ז"ע. לא ידוע בוודאות עד היום פירוט סדר הדורות למעלה בקודש, אם כי ישנם השערות שונות המבוססים על חישובים שונים. במאמרנו, ננסה לעשות "סדר" בשלשלת קודש זו, בתקווה שיהיה מי שיידע להשלים את החסר, וליישב את כל הספיקות והסתירות שיבואו להלן.

- א -

הפרכת ההשערה המפורסמת של היחוס כבן אחר בן לחיד"א

כאמור, ניסו רבים מצאצאי המשפחה במהלך השנים לפענח את חידת שלשלת היוחסין **#מהחיד"א ועד החיד"א השני - "הבכור אזולאי" .** למעשה לא הגיעו לכלל מסקנא ברורה, אם כי אחד מההשערות שעלו אצל צאצאי המשפחה, נקבעה כקביעה כמעט וודאית, אולם, ע"פ חתימתו של **#רבי יהודה זרחיה אזולאי#** אבי "הבכור" - ברור כשמש שאין היא נכונה.

על פי השערה זו, היה **"#הבכור אזולאי#"** בנו של **#רבי יהודה זרחיה אזולאי#**, בנו של הגאון **#רבי משה אזולאי בעל ה"לחם מן השמים" #** [ליוורנו, תר"ה], שהיה בנו של הגאון **#רבי רפאל ישעיהו אזולאי#**, בנו של **#גאון עוזינו החיד"א#** ז"ע.

ברם, נוסח חתימתו של רבי יהודה זרחיה אזולאי עצמו מכחישה השערה זו מכל וכל. ברשימותיו, אנו מוצאים אותו בא על החתום כך: **"#הצעיר יהודה זרחיה ס"ט, בן לא"א הרא"ש**

נפתלי אהרן וקשטיין

המאגר העולמי לכתבי היוחסין

רבי ינאי 56/12 אשדוד - מלפון 08-8679877

בס"ד

הרב החסיד מוהר"ר משה זלה"ה, בן להרב המופלא ח"ק כמוהר"ר דוד אזולאי זלה"ה#.
חתימה בלשון זו מודפס בספר שו"ת הרדב"ז חלק ה', שהוציא לאור ר' יהודה זרחיה אזולאי מתוך כתב יד קדשו של הרדב"ז, בליוורנו בשנת תקע"ח. [בסוף הספר, אף הוסף ר"ז חידושי תורה משלו בשם "חלוקא דרבנן", ושם הוא מזכיר גם את ספרו "בני המלך", שכנראה לא נדפס].
יתירה מכך. מלבד השמות שאינם תואמים את ההשערה הנ"ל, אנו מוצאים כאן קושי נוסף. הרי בעל ה"לחם מן השמים" נפטר בשנת תר"ה, בעוד שר' יהודה זרחיה מצרף לשמו של אביו רבי משה אזולאי כבר בשנת תקע"ח - את ברכת החיים: **"#זכרוננו לברכה#"**.

- ב -

רבי יהודה זרחיה אזולאי היה "מצאצאי" החיד"א, ולא רק "ממשפחתו" !
הדברים שכתבנו לעיל, ידועים וברורים לכל מי שעסק בחקר משפחה קדושה ומיוחסת זו. ברם, יש שקבעו משום כך שאין משפחה מיוחסת זו של "הבכור אזולאי" שייכת כלל למשפחת החיד"א ז"ע.

כתוספת לקביעה זו, העלו שאלות שונות, אשר - כביכול - התשובה עליהם אחת היא, שאין הם שייכים למשפחת החיד"א. טרם נעמיק בגופו של הדיון, עלינו להבהיר חד משמעית. מסורת זו המשייכת את המשפחה כ"צאצאי" החיד"א, מסורת חזקה וברורה היא, ומקורה ברבי יהודה זרחיה אזולאי עצמו. על כך אין עוררין.

והנה, למרות שבכתובים אין אנו מוצאים אותו כשהוא מתייחס לחיד"א, וזו אחת הטענות החזקות מאלו שהזכרנו לעיל, אולם אנו מוצאים אזכורים שונים אחרים המעידים על כך, אם כי ברמיזה בעלמא - שלא היתה מובנת משום מה למי שהעדיף שלא להבין... וזאת, מלבד המסורת המשפחתית הברורה כנ"ל.

לשם דוגמא: בהקדמת שו"ת מן השמים", אנו מוצאים אותו כותב על החיד"א: "וכן הביא דבריו **#נשיא בית אב הרב חיד"א#** ז"ל". כמו כן, בתשובה שהדפיס בסוף ספר "הרדב"ז" שהוציא לאור, כותב בין הדברים על החיד"א ז"ל: **"#אחד מראשי בית אב#"**.

אגב. הרבנים שהסכימו על הספר "חסד לאברהם" על מסכת אבות, מאת הרה"ק **#רבי אברהם אזולאי#** זקינו של **#החיד"א#**, שנדפס על ידי **#הבכור אזולאי#** הנ"ל, הם מציינים את היותו **#נכדו#** של **#החיד"א#** ושל זקינו המחבר **#רבי אברהם אזולאי#**.

*

תמיהה נוספת מעלים המפקפקים ביחוס זה. כיצד יתכן שאין הוא כותב לא על **#החיד"א#** ולא על זקינו **#ה"חסד לאברהם#** את התואר: **"#זקניני#"**. מכאן, בקשו להסיק שהיה רק **"#מבני משפחתם#"**. יש משערים שהיה רק נכדו של ה"חסד לאברהם", ולא של **#החיד"א#**.

אחת ההוכחות החזקות - לדידם - שהוא לא היה מצאצאי החיד"א, מאחר ונמצאה חתימתו על פירוש מהר"ש סיריליאו שהיה שייך לחיד"א, בתוספת הכיתוב: "קניתי לי ולשמי ולזרעי **#מיורשי הרב הנז' זלה"ה#** - יאודה זרחיה אזולאי ס"ט". מכאן משתמע, שר' יהודה זרחיה קנה את הספר **#מיורשי החיד"א#** !!! והוא עצמו לא היה מצאצאיו...

נפתלי אהרן וקשטיין

המאגר העולמי לכתבי היוחסין

רבי ינאי 56/12 אשדוד - מלפון 08-8679877

בס"ד

ברם, ברוך שמסר עולמו לשומרים, ולאחר בדיקה יסודית בחתימה שעל הספר [שנמצא כיום בלונדון, בבריטיש מוזיאום], נמצא שהמהדיר [ר"מ לעהמאן, מגנצא תרל"ה] לא פיענח נכון את הכתוב. המילה "#מיורשי" לא מופיע שם כלל. מובן מאליו, שבהסרת תיבה זו - נופלת כל יסוד הפירכא. בחתימה ובכיתוב המקורי, לא מופיע המילה: "מיורשי", כי אם: "#קניתי לי ולשמי ולזרעי. הרב הנז' זלה"ה - יאודה זרחיה אזולאי ס"ט". [כנראה שהמהדיר התקשה בהבנת הכתוב - שאכן יש בה קושי מסויים, ומשום כך הוסיף על דעת עצמו את המילה "מיורשי"].

- ג -

האם היה רבי יהודה זרחיה אזולאי בן אחר בן לרבי אברהם אזולאי ממארכש ?
#הרב יעקב משה טולידאנו# מתל-אביב [שר הדתות], מעתיק את יחסו על פי מכתבי "#חכמי ירושלים#", משנת תקצ"ו, ועל פי זה, היה #רבי יהודה זרחיה אזולאי# בנו של #רבי משה אזולאי# בנו של #רבי דוד אזולאי# בנו של #רבי משה אזולאי# בנו של המקובל #רבי אברהם אזולאי בעל "חסד לאברהם"##.

למעשה, אין מרחק השנים מתאימים כראוי למספר כה מועט של דורות. אי לכך, יש מבני המשפחה המשערים בהשערה הניכרת כקרובה לאמת, ולפי זה, אין הכוונה ל#רבי אברהם אזולאי בעל ה"חסד לאברהם"##, אלא ל#רבי אברהם אזולאי ממארכאש# המוזכר ב"שם הגדולים" להחיד"א, ואשר נקבר ב"מארכאש" עד שהעלו את עצמותיו ונטמן בקרית מלאכי, [כפי שהועד בראיון מיוחד ל"המודיע" על ידי הגאון המקובל #הרב חיים פינטו מקרית מלאכי#].

*

החיד"א מביאו בכבוד גדול בספרו, ומביא מה ששמע אודותיו מפי מורו ורבו #ה"אור החיים" הקדוש# זי"ע - שהכירו: "נדפסו קצת באוריו בספר מקדש מלך. ושמענו נפלאות ממעשיו וחכמתו וחסידותו... הי' מלומד בנסים ודבריו נשמעים בשמים ותפלתו אינה חוזרת ריקם... #ושמעתי מהרב המופלא ח"ק מהר"ח נ' עטר שהוא הכיר להרב ז"ל# וכשהי' אדם חולה שואל ממנו קמיעא"...

"...פעם אחת נחלקו בלשון הזהר, הוא והרב #מה' שלמה עמאר# חברו, ומהר"ש עמאר נפטר שנת תצ"ח קודם להרב, ואחר שנפטר - בא לו בחלום, ואמר לו שבמתיבתא דרקיעא אמרו לו, שלשון הזהר שנחלקו, מה שפירש הוא - מהר"ש, הענין אמת בחכמת הקבלה, #אך כוונת רבי שמעון בר יוחאי הי' כמו שפי' הרב מהר"א# "... ע"כ לשונו של החיד"א.

אם כי אין לנו ידיעה ברורה כיצד משפחת החיד"א שייכת למשפחה זו, בכל זאת אנו יודעים שהיה ביניהם קרבה משפחתית קרובה יותר #מצד האמהות# - כפי שאנו מוצאים בכתב ידו של החיד"א שלא נדפס עדיין [מצוי בכתב-יד ירושלים, 8*269], ובו הוא מציין ש#אמו של ה"חסד לאברהם" היתה אחות זקינו של רבי אברהם אזולאי ממארכאש#.

*

ראיה להשערה זו, אנו מוצאים בעדות מפתיעה שקבלנו מאחד מחשובי צאצאיו של #רבי נחמן יוסף וילהלם# נכדו של "הבכור אזולאי", אשר קיבל מסורת משפחתית מאחד מבני ר' נחמן

נפתלי אהרן וקשטיין
המאגר העולמי לכתבי היוחסין
רבי ינאי 56/12 אשדוד - מלפון 08-8679877

בס"ד

יוסף, שה"בכור" לא היה בן אחר בן לחיד"א, אם כי את השם "#אזולאי#" קיבל בזכות אבותיו הוא עצמו. ולא עוד, אלא שמקום לידתו ומגוריו של רבי יהודה זרחיה עצמו, הרי הוא איזור העיר מארכאש.

[במאמר מוסגר, אין אנו יודעים את מיקומם של המכתבים שבו מצא הרב טולידאנו את היחוס הנ"ל. #נודה לכל מי שימסור לנו פרטים בענין זה].

- ד -

רבי יהודה זרחיה אזולאי היה אבן נכדו של החיד"א, אך לא בן אחר בן
עתה, לאחר שהבאנו עדויות ברורות ש#רבי יהודה זרחיה אזולאי# לא התייחס אל #החיד"א# ביחוס ישיר #כבן אחר בן#, מוטל עלינו להוכיח ולברר שאכן הוא היה מיוחס לחיד"א. ושוב, לאחר מחקר יסודי ומקיף, הגענו לעדותו של אחד מבני המשפחה אשר קיבל מהרה"צ #רבי אלעזר בריזל# זצ"ל, שמסר לו את העדות ששמע בעצמו מפי הישישה מרת גינעשא שפירא ע"ה - בתו של "#הבכור אזולאי#", שזקנים #רבי דוד אזולאי# - אבי אביו של #רבי יהודה זרחיה אזולאי# נשא את #בתו או נכדתו של החיד"א#.

הרי לנו עדות ברורה, ש"הבכור" ואביו אכן התייחסו אל החיד"א, אלא שלא כפי שהיה מקובל עד היום - בן אחר בן, אלא דרך האמהות.
*

עתה, לאחר שהבאנו את הידוע לנו ממקור אחר, שהיחוס עובר דרך האמהות, נקל בידינו להשיב על הטענה הבסיסית של המפקקים ביחוס משפחת "הבכור" אל החיד"א, מאחר שהיה על #רבי יהודה זרחיה אזולאי# להזכיר את #החיד"א# כ"זקינו", בעוד שאין אנו מוצאים כמעט תיאור זה בדבריו, למעט את התואר שהבאנו לעיל: "נשיא בית אב" - שגם זה רק במקומות בודדים. ברם, כל המצוי בנבכי סגנון כתיבת רבני משפחה זו ודומיהם, יודע שעיקר ההתייחסות של "זקינו", הוענק רק ל"אבי האב" בשדירה ישירה - "בן אחר בן".

כהוכחה מעניינת וחזקה ביותר לכך, יש להביא את #החיד"א# עצמו, שעל אבות משפחתו נמנו הן הרה"ק #רבי אברהם אזולאי - ה"חסד לאברהם" זי"ע#, והן הגאון המפורסם #רבי יהושע וואלק הכהן מלבוב - בעל ה"מאירת עינים" - הסמ"ע זי"ע#.

באחד מספריו הוא מתייחס בפרוטרוט לשושלת היחוס עד הסמ"ע. סדר היחוס: אמו של החיד"א, מרת שרה ע"ה, היתה בתו של #רבי יוסף מביאלה#, שנשא את מרת הינדא ע"ה, בתו של #הרב החסיד רבי נתנאל אב"ד קליף#, שנשא את מרת שרה ע"ה, בתה של מרת הינדל ע"ה, בתו של #רבי יהודה# שהיה בן בנו או בתו של #הסמ"ע#.

והנה, למרבה הפלא, #את התואר "זקינו" מעניק החיד"א זי"ע רק לבעל ה"חסד לאברהם", ולא לגאון בעל הסמ"ע !!!

מכאן, שמאחר שלא התייחס רבי יהודה זרחיה אזולאי כבן אחר בן עד החיד"א, אלא דרך בת - וכפי שהוכחנו לעיל, משום כך לא תיאר ב"זקינו" כי אם כ"ראש בית אב" בלבד...
*

נפתלי אהרן וקשטיין
המאגר העולמי לכתבי היוחסין
רבי ינאי 56/12 אשדוד - מלפון 08-8679877

בס"ד

בספרי החיד"א, מזכיר את אחד מנכדיו בשם: #רבי דוד#. אין ברור למי הכוונה, [ראה מאמרי פרופסור מאיר בניהו]. יתכן, שהכוונה לרבי דוד אזולאי דנן, שאכן לא היה בן בנו של החיד"א, אלא חתנו של בנו או בתו.

יש משערים שרבי דוד אזולאי היה חתנו של #רבי אברהם אזולאי בנו של החיד"א#, ואין כאן המקום להרחיב בנימוקי הדברים, ועוד חזון למועד א"ה.

#האם יש מי שיודע פרטים נוספים להשלמת חוליית משפחת אזולאי זה? #

* * * * *